

4.

Bombers i defensa passiva al Vallès durant la Guerra Civil

Marc Ferrer Murillo

Centre d'Estudis Històrics de Terrassa

En el primer terç del segle XX, només hi havia tres ciutats del Vallès que disposessin d'un cos de bombers: Sabadell, Granollers i Terrassa.

Per aquelles dates, ser bomber no era una dedicació exclusiva. Eren obrers i artesans, més algun treballador municipal, que acudien voluntàriament per apagar incendis, cobrant premis i gratificacions pels serveis, i sous quan es feien reguardes en espectacles i teatre.

El més antic dels tres cossos és el de Sabadell, fundat el 1859. L'any 1936 estava format per uns 40 membres i el parc ja estava situat a la carretera de Barcelona. Com a vehicles, tenien un Tractor Fordson, dos Renault MZ amb un

tanc de 3.200 litres i un Chevrolet portaescala. Joan Burgarolas i Casulleras era el cap de bombers i Joan Baca i Reixach, com a arquitecte municipal, el màxim responsable.

El bombers de Sabadell l'any 1937. Autor desconegut.
Arxiu Històric de Sabadell.

El Cos de Bombers de Granollers data de 1878. El juny de 1936 es va reorganitzar novament, a causa d'actes d'indisciplina entre els seus membres, i el cos es va quedar només amb 16 bombers. Fruit de la reorganització, Francesc Brustenga i Romeu n'era el cap, i el màxim responsable era l'arquitecte municipal, August Miret i Baldé. Com a vehicles, tenien dues autobombes, una G.M.C. d'uns 2.000 litres i una altra Dodge, d'uns 1.000 litres. També disposaven d'una autoescala Ford i d'un vehicle Graham Paige per

a transport de personal. El parc de bombers estava situat a la plaça Maluquer i Salvador.

Els bombers de Granollers a la plaça de Pau Casals, el 2 de maig de 1937.
Autor Desconegut. Arxiu d'Imatges de l'Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Granollers. Donació de Ricard Causa Calzada.

L'any 1879 es va fundar el Cos de Bombers de Terrassa. L'any 1936 estava format per una vintena llarga d'homes i Pedro Sánchez i Castanys tenia el càrrec de cap, i per sobre d'ell, l'enginyer municipal, Lluís Sapés i Farrés. Disposaven de dos vehicles Renault MZ amb un tanc de 3.200 litres i dos cotxes Ford T portaescala. El parc estava situat en els baixos de l'Ajuntament, al Raval de Montserrat.

Els bombers de Terrassa, l'any 1927. Autor desconegut. Arxiu Bombers de Terrassa.

L'inici de la guerra i la crema d'esglésies

Just en esclatar la Guerra Civil s'entrà en una dinàmica revolucionària frenètica i edificis i centres de partits de dretes i, principalment propietats i béns de l'Església, foren víctimes de violència i incendis anticlericals.

A Granollers, el 20 de juliol s'incendia el casal del Centre Catòlic, els edificis de les escoles de Sant Josep i l'església parroquial de Sant Esteve. També es cremen l'església de Montserrat i el convent escola dels pares menors conventuals i l'església i el convent escola de les Germanes Carmelites.

La FAI no va deixar acostar els bombers aquell dia, els quals sí que foren requerits l'endemà per evitar que es produís alguna desgràcia quan algú va tornar a incendiar novament l'església parroquial. A l'arribada dels apagafochs, ningú no va oposar cap resistència, els quals es van retirar a primeres hores de la tarda. Dies més tard, l'Ajuntament va remarcar que els bombers van actuar amb l'eficàcia més gran possible.

A Terrassa, a partir del dia 21 es van incendiar, entre d'altres, les esglésies de Sant Josep, Pla de l'Ametllera, Josefines Carmelites, els convents de les Carmelites, de les Darderes, el de Sant Francesc, així com la basílica del Sant Esperit, on els bombers van treballar de valent perquè les flames no arribessin a les cases veïnes, malgrat de quedar desbordats per la situació.

A Sabadell, també el dia 21 van començar a cremar la major part d'esglésies i convents: Sant Fèlix, la Puríssima, la Santíssima Trinitat, la Divina Pastora, la Salut, Sant Vicenç de la Creu Alta, Sant Agustí, Sant Salvador, Sant Vicenç d'Altura, Sant Vicenç de Jonqueres, etc. Durant el saqueig i incendi de les imatges i objectes religiosos de l'església de Sant Agustí, a tocar de l'escola dels Pares Escolapis, el cap de bombers Joan Burgarolas i Casulleras va veure la relíquia de Sant Josep de Calasanç entre les flames, i la va recollir, guardant-la posteriorment fins al final de la guerra quan la va tornar a la comunitat dels escolapis.

Les depuracions republicanes

Una de les característiques del nou període revolucionari va ser que els Ajuntaments van començar a depurar entre els seus treballadors els que podien simpatitzar amb els so-llevats o que fossin declarats desafectes a la República.

A Granollers, l'arquitecte municipal August Miret i Badé va ser substituït per Marian Lassús i Pecanins i a Sabadell es va destituir el cap de bombers Joan Burgarolas i Casu-lleras, sent Ramon Coll i Olmos qui va assumir les seves funcions. A Terrassa no hi va haver cap depuració entre els bombers.

Les Junes Locals de Defensa Passiva

Per tal de protegir la població civil contra la guerra química i els atacs i bombardejos de la marina i l'aviació feixista es van formar les anomenades Junta Local de Defensa Passiva. A Terrassa es va crear el 27 de novembre de 1936, presidida per l'alcalde Jaume Figueres i Salellas, i formada per diferents regidors, a més de l'enginyer municipal Lluís Sapés i Farrés, i especialistes farmacèutics i quirúrgics i representants dels Boys Scouts, la Creu Roja, la Ràdio i el Comitè d'aigua, gas i electricitat. El Cos de Bombers tenia especial atenció a tasques de salvament i d'enrunament i l'encarregat dels serveis d'incendis derivats de les agressions aèries.

Segells de les Junes Locals de Defensa Passiva de Granollers, Terrassa i Sabadell.

En el mes de desembre de 1936 es va instal·lar una sirena a l'Ajuntament per assenyalar la presència d'avions enemics. I al febrer 1937 la Junta Local de Defensa Passiva, mitjançant la Creu Roja, organitzava cinc concentracions

mèdiques per atendre la població en cas de bombardeig. A finals de 1937 l'Ajuntament va decidir la construcció de 4 refugis, els quals es van ampliar a set l'abril de 1938. La manca de recursos econòmics i materials va suposar que el projecte de refugis no es portés a terme, tot i que se'n van començar sis, mai van estar en condicions d'utilitzar-se ni tampoc se'n va acabar cap.

A Sabadell, les primeres mesures defensives passives van ser a partir d'octubre de 1936 quan es comencen a construir refugis antiaeris per protegir les instal·lacions del camp d'aviació. També es van fer refugis a les indústries de guerra Baygual i Llonch (L'Aeronàutica Naval), Casablanca C.O. i a La Electricitat E.C. A finals de 1936 es comença a adequar l'estació subterrània dels Ferrocarrils de Catalunya com a refugi col·lectiu. El març de 1937 s'organitza la Comissió de Defensa Passiva, i a l'abril es fan les primeres proves de la sirena antiaèria. A l'estiu, aquesta comissió va començar a recaptar diners per construir refugis antiaeris. El 6 d'octubre 1937 es crea la Junta Local de Defensa Passiva, presidida per l'alcalde Josep Moix i Regàs i formada a més per regidors i altre personal tècnic. A partir de novembre i per iniciativa municipal, gràcies a diners que es van rebre de la Generalitat, es van construir refugis civils, i tot i que se'n van planificar tretze, només se'n van acabar construint tres, sent finalitzats el gener del 1939 i pràcticament no van ser operatius durant la guerra.

A Granollers, a partir de novembre de 1936, l'Ajuntament va preveure la construcció de tres grans refugis, però

les dificultats econòmiques no van permetre que el projecte prosperés i es buscaren alternatives, com la utilització de soterranis de cases particulars i de fàbriques. En el mes d'abril de 1937, l'Ajuntament va reorganitzar el Cos de Bombers i el va dotar de material eficient per tal de convertir-lo en un servei comarcal. La Junta de Defensa Passiva Local es va crear el 15 d'octubre de 1937, presidida per l'alcalde Manuel Fabregat i Selaes i formada per l'arquitecte i el metge municipal i representants dels partits polítics i sindicats. Es van organitzar tres brigades, la brigada "Z", la brigada sanitària i la brigada de salvament; aquesta darrera tenia les funcions d'apuntalar, enderrocar i desenrunar edificis en cas de bombardeig, dispersar i avaluar la població civil, extingir incendis en cas de bombardeig i construir refugis i trinxeres. Després del bombardeig del 31 de maig de 1938 es va avançar en les mesures de defensa passiva i especialment en la construcció de refugis antiaeris, entre altres qüestions, acordant mobilitzar obligatòriament tots els homes aptes, de 15 a 55 anys, per a la seva construcció. A finals de gener de 1939, només hi havien acabats set refugis.

A part d'aquestes mesures, podem citar que la Federació Catalana de Bombers va organitzar a Barcelona, durant el mes de maig de 1937, un curs de pràctiques de brigades de salvament. Entre els diferents cossos de bombers catalans que hi van participar, trobem els tres del Vallès.

Expedició a Madrid

A començament d'estiu de 1937, Madrid era una ciutat assetjada constantment pels bombardejos franquistes i el seu cos de bombers estava exhaust. La Federació Catalana de Bombers va tenir la idea de rellevar els apagafocs madrilenys amb la finalitat que prenguessin un descans a Barcelona en la feixuga tasca que realitzaven. Els bombers madrilenys van acceptar l'ajut dels seus companys catalans, però en cap moment van voler ser rellevats i van continuar treballant malgrat les bombes.

Des de la Federació es va fer una crida a tots els cossos de bombers catalans per tal que els enviessin personal per ajudar Madrid i aquesta crida solidària es va traduir en una expedició formada per una trentena de bombers. Del Vallès es van desplaçar Alfons Tarrida i Sabaté, Manuel Casas i Querol, de Terrassa, Dionís Osorio i Rodríguez, Joan Serratosa i Riera, i Antoni Masachs i Prat de Sabadell, i Josep Serra, Enric Llistuella i Figueres, Amadeu Clusellas i Garreta i Jaume Brustenga i Serra de Granollers. Tots tres ajuntaments van subvencionar l'estada als seus bombers

L'arribada dels bombers catalans a la capital de la República va ser molt comentada per la premsa, tan catalana com la de Madrid, i l'expedició va durar fins a principis de 1938.

Bombers mobilitzats al front

Des del mateix inici de la guerra van sortir de Catalunya diverses milícies populars organitzades pels partits i sindicats antifeixistes per anar a lluitar a l'Aragó.

De Sabadell marxen al front, l'estiu de 1936, els bombers Eduard Ventura i Guma, Josep Pons i Farré i Ramon Mas i Melic. En el mes d'octubre, l'arquitecte municipal de Granollers Marian Lassús i Pecanins també marxa al front, a Monzó, per organitzar la columna d'obres que s'ha creat, juntament amb el bomber Manuel Cola i Safont, el qual era paleta i també un dels responsables de la columna, que s'integraria en el Batalló d'Obres i Fortificacions. I a finals de desembre marxen voluntàriament per combatre, enquadrats en la Columna Macià-Companys, els bombers de Sabadell Gregori Morenilla i García, Josep Martí i Tos i Agustí Duran i Massagué. Dionís Osorio també marxarà allistat amb les milícies confederals.

Entre mitjans de 1937 i principis de 1938 són cridades una sèrie de lleves per anar al front a causa de l'ofensiva feixista, que assetja Catalunya. Així de Sabadell, una dotzena de bombers, alguns dels quals ja havien marxat voluntàriament al front a principis de la guerra, són mobilitzats: Eduard Ventura i Guma, Josep Pons i Farré, Jaume Coll i Olmos, Josep Farró i Peracaula, Agustí Duran i Massagué, Antoni Figueres i Carreras, Joan Jelonch i Ros, Josep Martí i Tos, Gregori Morenilla i Garcia, Dionís Osorio i Rodríguez, Joan Serratosa i Riera i Ramon Mas i Melic. A més, l'arqui-

tecte municipal Joan Baca i Reixach, també va ser mobilitzat amb la seva lleva, en el mes de juny de 1938, sent substituït per Josep Soldevila Vivas.

L'abril de 1938, els bombers de Terrassa Alfons Tarrida i Sabaté, Àngel Galí i Mestres, Manuel Casas i Querol, Josep Pedrola i Molins, i Antonio Romeo i Carpi deixen el cos per incorporar-se al front de guerra cridats per l'exèrcit republicà. Aquest darrer es passarà al bàndol franquista. El juny s'incorporen a files voluntàriament els xofers Andreu Casasayas i Cusidó i Hermenegildo Soler i Puig. El bomber Josep Serra i Pinyot s'incorporarà en el mes d'octubre.

De Granollers també van ser cridats a lleves nou bombers: Jaume Brustenga i Serra, Pere Casasas i Rovira, Pere Roquet i Gispert, Jaume Font i Serra, Joan Rodriguez i Jornet, Pere Maimir i Diumaró, Amadeu Clusellas i Garreta, Enric Listuella i Figueres, i Jaume Illa i Argila. El juny de 1938 l'Ajuntament, després del brutal bombardeig del 31 de maig, va adreçar-se a les autoritats militars demanant el retorn dels bombers al front, ja que el Cos estava sota mínim de personal. Però els militars van denegar la petició del consistori.

Bombardejos feixistes

El primer bombardeig que va patir el Vallès, va ser el 13 de març de 1937 a l'entorn sud del camp d'aviació de Sabadell, per la banda de Barberà del Vallès, on va tocar alguna

casa però sense causar víctimes. La vila de Granollers va patir el 31 de maig de 1938 un brutal bombardeig per part de l'aviació italiana provocant un mínim de 224 morts, 165 persones ferides, i un nombre indeterminat de desapareguts. El nombre de víctimes va ser molt alt perquè la sirena antiaèria instal·lada no va tocar i totes les bombes van caure sobre el nucli urbà en un dia de mercat. El Cos de Bombers es va mostrar molt eficaç en la seva intervenció, tant en el salvament de les víctimes, com en el desenrunament dels edificis ensorrats, i van ser moltes les vides que van salvar gràcies a la seva meritòria actuació.

Les bombes feixistes van provocar també que un mínim de 80 edificis patissin danys importants, entre ells, la Porxada, edificació emblemàtica del segle XVI. La caserna de Bombers també es va veure greument afectada per l'ona expansiva d'una bomba que va esclatar a una casa del davant. També tres bombers van patir greus danys a casa seva.

El dia 24 de gener, a primera hora del matí, a Terrassa, a la zona sud-oest de Ca n'Aurell, llavors allunyada del nucli urbà va ser bombardejada, sense causar cap mort ni ferit. L'endemà, l'objectiu va ser el pont de la carretera de Sabadell a Matadepera. També, el dia 25, es va bombardejar a les tropes republicanes que fugien de Sabadell, a Can Puiggener, al pont de La Salut, i pel cementiri vell de Sabadell. No consta que hi hagués cap víctima mortal. Cal dir que aquests van ser els únics bombardejos que van patir les dues ciutats vallesanes. La burgesia franquista tant de Terrassa com de Sabadell,

exiliada en la zona franquista, ja es va encarregar que no es bombardegés cap de les dues ciutats, per no malmetre la seva important indústria tèxtil.

I també entre els dies 24 i 26 de gener, la vila de Granollers és bombardejada novament per l'aviació italiana, morint 36 persones, que juntament amb les del maig de 1938, situen Granollers com la tercera ciutat catalana, després de Barcelona i Figueres, amb més víctimes mortals a causa dels bombardejos feixistes.

L'entrada de les tropes feixistes i la repressió franquista

El 26 de gener Terrassa és ocupada pels franquistes. Abans les forces republicanes en retirada van dinamitar diversos ponts i van cremar 4 indústries que els bombers van haver de sufocar com van poder. Aquell dia va ser assassinat el bomber Hermenegildo Soler i Puig per membres de l'exèrcit republicà. Prevenint l'entrada dels franquistes va anar amb la seva família a l'hort d'un veí, situat a la perifèria de la ciutat. Soldats republicans en retirada van passar per l'hort i després d'una discussió van matar el bomber i el seu amic, Francesc Pascual i Planas, davant de les seves famílies.

El mateix 26 de gener entren els soldats franquistes a Sabadell, però un petit focus de resistència republicana els va fer recular fins a Terrassa. Aquella nit els republicans

evacuen la ciutat i la matinada del 27, ja sense cap oposició, es va produir l'entrada triomfal de l'exèrcit feixista. Prèviament, les forces republicanes també van incendiar una desena d'indústries del ram del tèxtil.

Granollers és ocupada el 28 de gener i igual que a les dues altres ciutats, soldats republicans van cremar diverses propietats i fàbriques i també van volar el pont sobre el riu Congost.

Amb la victòria feixista va començar la persecució i la depuració amb la intenció de liquidar aquells que van servir a la causa *roja-separarartista* i als desafectes al “Glorioso Movimiento Nacional”.

Sis bombers de Sabadell van ser destituïts: Agustí Duran i Massagué, Joan Jelonch i Ros, Josep Martí i Tos, Jaume Coll i Olmos, Gregori Morenilla i Garcia i Dionís Osorio i Rodríguez. Els dos primers van estar uns mesos empresonats i el darrer es va exiliar a França i allà va estar en un camp de refugiats, incorporant-se posteriorment al 3r regiment de voluntaris estrangers per lluitar contra els nazis, desconeixent el seu destí final. Josep Fàbregas i Badia, Miquel Jornet i Grau i Josep Pons i Farré van ser suspesos de sou i de feina durant 3 anys. Manuel Sebastià i Tomàs va patir el mateix càstig, però durant 2 anys. El sotscap Joan Burgarolas, destituït a principis de la guerra pels republicans, va ser restituït i va exercir novament el seu càrrec.

Del cos de Bombers de Terrassa, Jaume Gorina i Ninou i Josep Vilaplana i Vicent van ser destituïts. Manuel Casas i Que-

rol va ser cessat uns mesos i posteriorment es va reincorporar. Àngel Galí i Mestres i Josep Serra i Pinyot, que van anar al front el 1938, ja no es van incorporar finalitzada la guerra i desconexem el seu destí. Jaume Artiola i Gabriel va ser detingut el 1939 i jutjat en consell de guerra va ser condemnat a mort, sent afusellat el 5 juliol de 1940 al Camp de la Bota de Barcelona.

Cinc bombers de Granollers van ser expulsats, dels quals Amadeu Clusellas i Garreta i Manuel Cola i Safont van estar empresonats tres i quatre anys; Josep Camps i Marsans, que també va ser empresonat, va morir el 28 d'abril de 1942, juntament amb dos reclusos més, mentre estaven destinats a treballs forçosos en la construcció d'un pont sobre el riu Ter, a Roda de Ter, quan una riuada se'ls va emportar riu avall. Desconexem el destí dels dos altres expulsats, Enric Listuella i Figueres i Pere Casasas i Rovira. Les autoritats franquistes van readmetre alguns bombers que van ser expulsats en la reorganització del Cos el juny de 1936. La repressió també va afectar el Cos de Bombers dins del seu vessant orgànic i a la Junta Local de Defensa Passiva. Dels arquitectes municipals durant la guerra, Marian Lassús i Pecanins va ser inhabilitat a perpetuïtat, i Joaquín García de Alcañiz va ser cessat el 1939. Joan Vila i Martorell, conseller de Defensa i responsable dels Bombers des d'octubre de 1936 fins al juliol de 1937, va ser afusellat l'11 de març de 1940 al Camp de la Bota. Alfred Canal i Comas, metge municipal i membre de la Junta de Defensa Passiva, va estar empresonat durant 4 anys. I de Granollers caldria citar ja per acabar, a Pablo Riera i Monells, el qual fou nomenat cap de bombers l'abril de

1939. Afiliat a Falange, va tenir una constant presència com a delator a Granollers en els processos judicials repressius, com “agente del servicio de información de Falange”.

Bibliografia

Balaguer, Josep M. (i altres): *“Una esperança desfeta: Sabadell, 1931-1945”*. Sabadell: Museus Municipals de Sabadell, Ajuntament de Sabadell, 2010.

Benaul, Josep M. (i altres): *“La República i la Guerra Civil a Sabadell, 1931-1939”*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell, 1986.

Camp, Genís: *“El cuerpo de bomberos”*. Dins Revista Vallés, 24 agost 1949. Granollers 1949. pàg. 52-53.

Camps, Albert (i altres): *“Granollers 1931-1939. Conflicte revolucionari i bèl·lic”*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau, 1989.

Casanovas, Oriol; Ferrer, Marc: *“Història del Cos de Bombers de Terrassa”*. Terrassa: Associació de Bombers de Terrassa, 2004.

Castells, Andreu: *“Sabadell, informe de l'oposició. Volum V, Guerra i Revolució 1936-1939”*. Sabadell: Edicions Riutort, 1983.

Díaz, Jaume: *“Els refugis antiaeris de la guerra civil espanyola a Terrassa”*. Dins Revista Terme, número 23. Terrassa 2008. pàg. 125-148

Ferrer, Marc (i altres): *“Bombers de Catalunya: història i present”*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació, 2009.

Font, Carles: *“La revolució de 1936 a Granollers”*. Madrid: Punto Didot, 2013.

Garriga, Joan: *“Granollers, el bombardeig de 1938”*. Granollers: Ajuntament de Granollers, 2002.

Marcet, Xavier: *“La Guerra Civil a Terrassa”*. Dins Revista Terme, número 1. Terrassa, 1986, pàg. 13-46.

Mateu, Ernest: *“Noticias históricas del benemérito Cuerpo de Bomberos de Sabadell, fundado en 1859”*. Sabadell: Cuerpo de Bomberos, 1959.

Muntal, Josep (coord): *“Els Bombardejos de Granollers, 1938-1939”*. Granollers: Ajuntament de Granollers.

Navarro, Eduard: *“La repressió a Granollers durant el primer franquisme (1939-1944)”* Dins Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 2005. Granollers: 2006, pàg. 61-90.

Ribé, Genís: *“Els espais històrics de la Guerra Civil a Sabadell. Un patrimoni emergent”*. dins Arraona: revista d'història. número 32. Sabadell, 2009. pàg. 48-71.

Arxius consultats

Archivo Historico Nacional

Archivo Tribunal Militar Territorial Tercero

Arxiu Comarcal del Vallès Occidental

Arxiu Comarcal del Vallès Oriental

Arxiu Històric de Sabadell

Arxiu Històric de Terrassa

Arxiu Municipal de Granollers

Arxiu Municipal de Terrassa

Arxiu Nacional de Catalunya

Centro Documental de la Memoria Histórica